

UDK: 314.3 (575.144)

Olimjon SHERXOLOV,
O'zbekiston-Finlyandiya Pedagogika instituti assistenti, PhD
E-mail: osherxolov@gmail.com,
Bekzod MUSAYEV,
O'zbekiston-Finlyandiya Pedagogika instituti assistenti, PhD
E-mail: bekdodmusayev85@gmail.com,
Odiljon ISKANDAROV,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi
E-mail: odiljoniskandarov4@gmail.com
Shoxsanam UMAROVA,
O'zbekiston-Finlyandiya Pedagogika instituti talabasi
E-mail: shoxsanamumarova21@gmail.com

SamDU professori, g.f.d L.Ibragimov taqrizi asosida

LABOR RESOURCES OF NAVOI REGION AND THEIR FUTURE CHANGES

Annotation

This article examines the labor resources of Navoi region and their future changes. The number of working-age population, permanent residents of working age and economically active population of the region is forecasted. Employment of the population in the formal and informal sectors of the economy is also studied.

Keywords: Population, labor resources, economically active population, working-age population, temporarily unemployed, population working in the formal and informal sectors.

ТРУДОВЫЕ РЕСУРСЫ НАВОЙСКОЙ ОБЛАСТИ И ИХ БУДУЩИЕ ИЗМЕНЕНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются трудовые ресурсы Навойской области и их будущие изменения. Прогнозируется численность трудоспособного населения, постоянных жителей трудоспособного возраста и экономически активного населения области. Также изучена занятость населения в официальном и неофициальном секторах экономики.

Ключевые слова: Население, трудовые ресурсы, экономически активное население, население трудоспособного возраста, временно безработные, население, работающее в формальном и неформальном секторах.

NAVOIY VILOYATI MEHNAT RESURLARI VA ULARNING KELAJAKDAGI O'ZGARISHI

Annotatsiya

Mazkur maqolada Navoiy viloyatining mehnat resurslari va ularning kelajakdagi o'zgarishlari yoritilgan. Navoiy viloyatining mehnat resurslari shu jumladan mehnatga layoqatli yoshdagi doimiy aholisi soni, iqtisodiy faol aholisi soni prognoz qilingan. Shuningdek, rasmiy va norasmiy sektorda faoliyat yuritayotgan aholisi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Aholi soni, mehnat resurslari, iqtisodiy faol aholi, mehnatga layoqatli aholi, vaqtincha ishsizlar, rasmiy va norasmiy sektorda faoliyat yuritayotgan aholi

Kirish. Jahonda tabiiy ko'payishi ko'p, aholi tarkibida yoshlar ulushi katta, demografik salohiyati yuqori bo'lgan hududlarda aholi bandligi, mehnat resurslari miqdorining o'sishi hamda aholi o'rtasida ishsizlik darajasining ortib borishini o'rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston ham aholi soni yil sayin o'sishda davom etayotgan hududlardan hisoblanadi. Iqtisodiy o'sish kuzatilayotgan hududlarda aholi bandligi, mehnat resurslarining shakllanishi, ishchi kuchi migratsiyasi va unga ta'sir etuvchi omillar, ularning hududiy xususiyatlarini o'rganish muhim masalalardan hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Aholi bandligi, mehnat munosabatlari hamda mehnat resurslari shakllanishining hududiy jihatlarga oid tadqiqotlar A.Smit, D.Rikardo, T.R.Maltus, A.Marshall, J.M.Keyns, H.H.Baranskiy, O.A.Konstantinova, Yu.G.Saushkin, H.H.Kolosovskiy, S.A.Kovalev va boshqa olimlar tomonidan o'rganilgan. Respublikada aynan, aholi bandligi va mehnat resurslarini tadqiq qilish bilan M.Q.Qoraxonov, M.R.Mullajonov, O.B.Ata-Mirzayev, A.S.Soliyev, T.I.Raimov, M.R.Bo'riyeva, Z.N.Tojiyeva, G.Xodjayeva, Q.X.Abdurahmonov, B.X.Umurzakov, Sh.R.Xolmo'minov, R.B.Qodirov, N.U.Arabov, L.Z.Ibragimov va boshqalar shug'ullanishgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mehnat resurslari-bu aholining aqliy va ruhiy fiziologik qobiliyatga ega bo'lgan, o'z mehnati jarayonida moddiy ne'matlar va xizmatlarni yaratishga qodir bo'lgan layoqatli qismidir. Uning tarkibiga iqtisodiy faol aholi, ishlayotgan hamda ish qidirmayotgan, shuningdek kunduzgi ta'limda o'qiyotgan talabalar ham kiradi[3]. Aholi soni ko'payib borar ekan, uning turli soha, tarmoq hamda xizmatlarga bo'lgan ehtiyoji ham doimo ortib boradi. Shu boisdan, hududlarning imkoniyatida kelib chiqib, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarini rivojlantirish uchun uzoq yillarga mo'ljallangan dasturlar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir[4]. Bunday dasturlarni ishlab chiqishda o'rganilayotgan hudud aholisining umumiy soni, shundan ayniqsa, mehnat resurslari, mehnatga layoqatli yoshdagilar, iqtisodiy faol aholi, aholining rasmiy va norasmiy sektorlarda bandligi hamda ishsizlarning kelajakdagi soni va uning tarkibidagi o'zgarishlarni hisobga olish, shuningdek mehnat migrantlarini to'g'ri boshqarish muhimdir.

Tahlil va natijalar. Ma'lumki, O'zbekistonda mehnat resurslari uchta guruhga bo'linadi: 1. Mehnatga layoqatli yoshgacha bo'lganlar-0-15 yosh. 2. Mehnatga layoqatli yoshdagi erkaklar 16-59 yosh, ayollar esa 16-54 yosh. 3. Undan yuqori yoshdagilar esa mehnatga layoqatli yoshdagilardan kattalardir. Bunday ketma-ketlik kun kelib, bir-birining o'rnini egallab boradi[8]. Bundan ko'rinadiki, aholining katta qatlamini mehnatga layoqatli qismi tashkil etadi. Mazkur tadqiqotda Navoiy viloyatining mehnat resurslari, mehnatga layoqatli aholisi soni, iqtisodiy faol aholisi, rasmiy va norasmiy sektordagi bandlar sonining 2040 yilgacha bo'lgan prognoz parametrlarini ishlab chiqish hamda aholisining ish bilan bandligini to'g'ri va aniq rejalashtirish asosiy maqsad qilib olingan[10]. Mazkur ishda prognozning asosiy vazifasi mehnat resurslarining yaqin, o'rta va uzoq davrdagi taxminiy sonini aniqlash orqali ularni kelgusida doimiy ish bilan ta'minlashdan iboratdir.

Prognoz qilishning keng tarqalgan metodlaridan biri ekstrapolyatsiya metodidir. Navoiy viloyati mehnat resurslarining kelajakdagi o'zgarishi ham mazkur metod yordamida o'rganildi.

1-jadval

Navoiy viloyati mehnatga layoqatli yoshdagi doimiy aholisi sonining kelajakdagi o'zgarishi

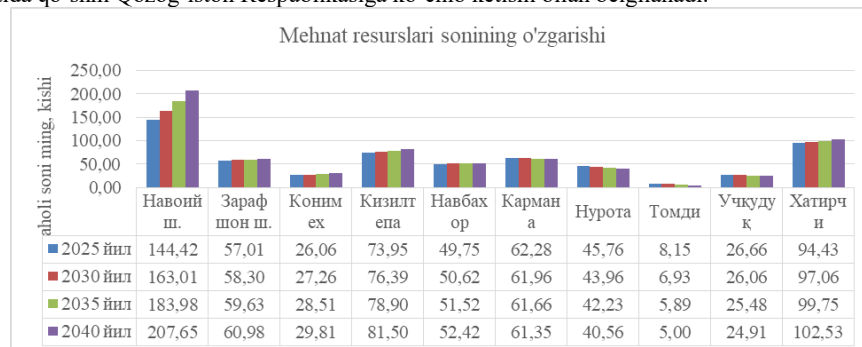
Ma'muriy-hududiy birliklar	Mehnatga layoqatli yoshdagi doimiy aholisi soni, ming kishi		O'rtacha ko'payish foizda	Prognoz yillari va aholi soni, ming kishi			
	2010 yil	2023 yil		2025 yil	2030 yil	2035 yil	2040 yil
Navoiy viloyati	550,7	613,7	0,85	624,18	651,16	679,31	708,67
Navoiy sh.	87,0	95,3	0,65	96,54	99,72	103,0	106,40
Zarafshon sh.	48,54	50,8	0,3	51,11	51,88	52,66	53,45
G'azg'on		5,2					
Konimex	19,34	20,8	0,5	21,01	21,54	22,08	22,64
Qiziltepa	82,50	94	0,95	95,79	100,43	105,29	110,39
Navbahor	60,74	70,3	1,05	71,78	75,63	79,69	83,96
Karmana	65,16	80,1	1,45	82,44	88,59	95,20	102,31
Nurota	50,12	49,4	-0,1	49,30	49,06	48,81	48,57
Tomdi	10,26	9,2	-0,8	9,05	8,70	8,35	8,03
Uchquduq	22,66	20,2	-0,8	19,88	19,10	18,34	17,62
Xatirchi	104,31	118,4	0,9	120,54	126,06	131,84	137,88

Jadval Navoiy viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Navoiy viloyati hududi Respublika hududining $\frac{1}{4}$ qismini tashkil etsada demografik salohiyatiga ko'ra, quyi o'rinlardan birini egallaydi. Shunday bo'lsada, respublikaning boshqa hududlari kabi mehnat resurslari o'sishda davom etayotgan hududlardan hisoblanadi. Tadqiqotdan ma'lumki, viloyatda kelgusida mehnat resurslari soni aholining tabiiy va mexanik ko'payishiga bog'liq holda o'sishda davom etadi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, jadval va rasm tahlillarida G'azg'on shahri haqida ma'lumotlari berilmagan. Chunki, Nurota tumani tarkibida bo'lgan mazkur shaharcha 2020 yildan viloyatga bo'ysunuvchi shahar maqomida alohida ma'muriy birlik sifatida ajratilgan. Mazkur tadqiqotdagi prognozlarni ishlab chiqishda retrospektiv (o'tmishdagi) davr sifatida 2010 yil olingan.

Viloyatda mehnatga layoqatli yoshdagilar soni 2023 yilga nisbatan 2040 yilda qariyb 95 ming kishiga ko'payadi. Viloyatning tumanlari ichida yuqori o'sish (22,2 ming) Karmana tumanida yuz beradi. Bunga tabiiy ko'payish bilan birga migratsiya ham ta'sir ko'rsatadi. Asosan tabiiy ko'payish yuqori bo'lgan Karmana, Navbahor, Qiziltepa va Xatirchi tumanlarida mehnatga layoqatli yoshdagilar sonida doimiy o'sish kuzatilsa, viloyatning boshqa tumanlarida turli sabab natijasida ular soni yoki ko'payib, yoki kamayib boradi. Konimex tumanida mehnatga layoqatli yoshdagilar sonining ko'payishiga asosan prognoz davrida Buxoro viloyatining G'ujduvon tumani tarkibida bo'lgan Zafarobod resurs shaharchasining 2019 yil boshidan mazkur tuman tarkibiga o'tganligi sabab ma'lum bir muddat o'sish kuzatiladi, lekin o'sish uzoq davom etmaydi. Chunki prognozga ta'sir etuvchi omillardan biri katta qismi cho'l hududida joylashgan ushbu tumanning qishloq va ovullaridan ko'chib ketuvchi aholining ko'pligidir.

Nurota tumanida mehnatga layoqatli yoshdagilarning prognoz davrida kamayishi esa uning tarkibidan G'azg'on shaharchasining ajralib chiqishi bilan belgilanadi. Lekin, aslida tabiiy ko'payish yuqori bo'lgan ushbu tumanda ham ular sonida o'sish kuzatiladi. Viloyatning tipik cho'l hududida joylashgan Tomdi va Uchquduq tumanlarida mehnatga layoqatli yoshdagilar sonining mos ravishda 2023 yilga nisbatan 2040 yilda 1,2 va 2,6 ming kishiga kamayishi yuz beradi. Bunga iqlimning quruqlashib borishi natijasida asosiy faoliyati chorvachilik bilan bog'langan qozoq millatlarining mazkur tumanlar qishloqlaridan iqlim migratsiyasi oqibatida qo'shni Qozog'iston Respublikasiga ko'chib ketishi bilan belgilanadi.

1-Rasm. Navoiy viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Aslini olganda mehnatga layoqatli yoshdagilar sonining ko'payishi va kamayishi ham o'ziga xos muammoni keltirib chiqaradi. Chunki ular sonining o'sishini oldindan bilmay turib ijtimoiy-iqtisodiy sohalarni rejalashtirish o'ziga xos muammolarni yuzaga keltiradi. Viloyatni kelgusida yanada rivojlantirish hamda mehnat resurslaridan to'g'ri va samarali foydalanish uchun Uchquduq, Tomdi va Konimex tumanlarining qishloq hamda ovullariga asosiy e'tibor qaratish lozimdir. Buning uchun mazkur hududlarda fitomeleorativ tadbirlarni kuchaytirish, chorva mollari sonini oshirish va ularning mahsulotlarini shu yerning o'zida qayta ishlashni yo'lga qo'yish, jamoat transportlari bilan ta'minlash muhimdir.

Navoiy viloyatining janubida joylashgan Navbahor, Karmana, Xatirchi, Qiziltepa va qisman Nurota tumanlari hududida tabiiy omillardan oqar suv resurslarining mavjudligi, shimolida joylashgan tumanlarga nisbatan iqlimining qulayligi, tuprog'ining

unumdorrog ekanligi dehqonchilik tarmog'ining rivojlanishiga zamin yaratgan. Bu tarmoq qishloq aholisini asosiy ish bilan ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur tumanlarda asosan o'zbek va tojik millatlarining istiqomat qilishi aholining tabiiy ko'payishida o'rni kattadir. Aynan mazkur tumanlarda ishchi kuchi ko'p talab etadigan ishlab chiqarish tarmoqlarini muntazam joylashtirish va rivojlantirishga e'tibor qaratish zarurdir.

Prognoz davrida mehnat resurslari sonining eng yuqori o'sishi o'z-o'zidan ma'lumki Navoiy shahrida kuzatiladi. Mazkur shaharda ishlaydigan barcha ishchi xodimlarga atmosfera havosining iflosligi sabab ish haqiga ustama maoshlarning qo'shib berilishi ham mehnat resurslarining ortishiga olib keladi. Shu kabi imkoniyatlar viloyatning asosiy resurs shaharlari hisoblanadigan Zarafshon, Uchquduq va shu kabi resurs shaharlarida ham mavjuddir.

Mehnat resurslari ichida iqtisodiy faol aholi alohida o'rin egallaydi. Jami mehnat resurslarining 77,8 foizini aynan, iqtisodiy faol aholi tashkil etadi. Iqtisodiy faol aholi soni 2010 yilga nisbatan 2023 yilda viloyatning ma'muriy birliklari ichida Navoiy shahri, Konimex, Qiziltepa va Xatirchi tumanlarida o'sish kuzatilgan bo'lsa, qolgan barcha hududlarda kamayganligini ko'rish mumkin. Prognoz natijasiga ko'ra iqtisodiy faol aholining soni 2040 yil borib 485 ming kishidan ortadi. Buning 25,5 foizi Navoiy shahri hissasiga to'g'ri kelsa, undan keyingi o'rinlarni Xatirchi (17,9 %), Qiziltepa (14,0%) va Karmana (9,4%) tumanlari egallaydi. Navoiy shahri va Karmana tumaniga ko'chib keluvchi mehnat migratsiyasining ta'siri katta bo'lsa, Xatirchi va Qiziltepa tumanlarida tabiiy ko'payishning hissasi yuqoridir. Iqtisodiy faol aholining past o'sishi ham asosan Tomdi va Uchquduq tumanlarida kuzatiladi.

Viloyatdagi iqtisodiy faol aholining asosi hisoblangan ish bilan bandlar ulushi ular sonining 2023 yilda 93,7 foizni tashkil etgan holda, uning katta qismi Navoiy va Zarafshon shaharlari hamda Xatirchi, Qiziltepa va Karmana tumanlari hissasiga to'g'ri keladi. Ish bilan bandlar sonining 2010 yilga nisbatan 2023 yilda yuqori o'sishi Konimex tumanida kuzatilgan. Bunga yuqorida baho berilgan. Bundan tashqari, mazkur davr ichida Navoiy shahri, Qiziltepa va Xatirchi tumanlarida ham o'sish kuzatilgan bo'lsa, Navbahor tumanida mutlaqo o'zgarish bo'lmagan. Qolgan barcha hududlarda kamayish yuz bergan. Buning natijasida 2040 yildagi prognozda ham shu kabi holat kuzatiladi.

2-jadval

Navoiy viloyatida ish bilan bandlar sonining
kelajakdagi o'zgarishi

Ma'muriy-hududiy birliklar	Ish bilan bandlar soni, ming kishi		O'rtacha ko'payish, foizda	Prognoz yillari va aholi soni, ming kishi			
	2010 yil	2023 yil		2025 yil	2030 yil	2035 yil	2040 yil
Navoiy viloyati	407,9	426,4	0,3	428,96	435,44	442,01	448,68
Navoiy sh.	83,7	97	1,1	99,05	104,36	109,95	115,85
Zarafshon sh.	51,3	43,7	-1,2	42,70	40,30	38,04	35,90
G'azg'on	-	3,7	-	-	-	-	-
Konimex	14,3	19,3	2,2	20,14	22,40	24,91	27,71
Qiziltepa	47,1	53,7	1,0	54,73	57,37	60,15	63,06
Navbahor	36,3	36,3	0,0	36,30	36,30	36,30	36,30
Karmana	45,9	44,3	-0,3	44,08	43,53	42,99	42,45
Nurota	37,5	34,2	-0,7	33,76	32,67	31,63	30,61
Tomdi	8,7	7,2	-1,4	7,01	6,55	6,12	5,71
Uchquduq	25,3	20,5	-1,5	19,89	18,44	17,10	15,86
Xatirchi	57,8	66,5	1,0	67,84	71,30	74,93	78,76

Jadval Navoiy viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Tadqiqot obyektidagi ish bilan bandlarning katta qismi rasmiy sektorlarda faoliyat ko'rsatadi. Rasmiy sektorda ishlayotganlar soni 2018 yilga nisbatan 2023 yildagi o'zgarishi tahlil qilinganda eng katta ijobiy o'sish (16,6 %) Konimex tumanida kuzatilgan. Undan keyingi o'rinni Tomdi tumani band qilgan bo'lsa, viloyatning ma'muriy birliklari ichida faqat Xatirchi tumanida pasayish kuzatilgan. Chunki Xatirchi tumani viloyatdagi eng yuqori tabiiy o'sish kuzatiladigan tuman bo'lganligi bois yil sayin pasayish yuz beradi.

Huddi shunday viloyatda norasmiy sektorda ishlayotgan soni 2018 yilda 116,9 ming kishini tashkil etgan bo'lsa, 2023 yilga kelib esa 93 ming kishi bo'lgan ya'ni 23,9 ming kishiga kamaygan. Ushbu yillar ichida norasmiy sektorda bandlar soni faqat Navoiy shahri va Xatirchi tumanida ortgan bo'lsa, boshqa barcha hududlarda kamayish sodir bo'lgan. Har bir hududlarda bo'lgani kabi viloyatda ishsizlar soni mavjud bo'lib, 2023 yilda 28,6 ming kishini tashkil etgan. Buni 2010 yilga nisbatan oladigan bo'lsak, ishsizlar soni Navbahor va Tomdi tumanlarida kamayganligini ko'rish mumkin. Ishsiz aholi sonining ortishi ham Navoiy shahri va Xatirchi tumanlarida sezilarli ortgan. Yuqorida keltirilganidek, Navoiy shahriga migratsiya, Xatirchi tumaniga esa tabiiy ko'payish sababdir. Cho'l tumanlarida oliy ma'lumotli pedagog va tibbiyot xodimlarining yetishmasligi sabab ustama oyliklar to'lash hisobiga mehnat migrantlarini respublika va viloyatning ichki tumanlaridan jalb etish ham ular sonining ortishiga olib kelgan.

Xulosa va takliflar. Xulosa shuki viloyatda mehnat resurslari yil sayin ortib boradigan va kamayib boradigan hududlarga ajratiladi. Tomdi, Uchquduq va Konimex tumanlarining qishloq va ovullarida ular miqdorining kamayishi, shahar joylar va janubidagi tumanlarida mehnat resurslari sonining ortib borishi kuzatiladi. Buning oldini olish uchun mehnat resurslari bilan ko'proq ta'minlangan tumanlardagi aholini kam ta'minlangan tumanlarga ichki migratsiyasini tashkillashtirish orqali viloyatning mehnat resurslari bilan teng taqsimlanishini ta'minlash lozimdir. Doimo qishloq joylarda tabiiy o'sish yuqoriligi shahar joylarni ishchi kuchi bilan ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Абдурахмонов Қ.Х. Мехнат иқтисодиёти: назария ва амалиёт. Дарслик. – Т.: FAN, 2019. – Б. 243, 256, 257.
2. Абдурахмонов Қ.Х., Абдураманов Х.Х. Демография (ўқув қўлланма). – Т.: Noshir, 2011. – 182 б.
3. Ibragimov L.Z. Janubi-G'arbiy O'zbekistonda aholi bandligining iqtisodiy geografik xususiyatlari.-g.f.d. dis-Samarqand, 2022. – 243 b.
4. Soliyev A.S. O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. -T., 2014. – 360 b.
5. Tojiyeva, Z., Ibragimov, L., Usmanxonova, D. F. (2021). O'zbekistonda mehnat resurslari shakllanishi va aholi bandligi muammolari. Ilmiy axborotnoma, 3 (127), 136-145.
6. Tojiyeva Z.N., Sherxolov O.I. Iqtisodiy va ijtimoiy geografiyaning zamonaviy muammolari: Jamiyatni hududiy tashkil etish // «Zamonaviy geografik tadqiqotlar: nazariya, amaliyot, innovatsiya. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya». Samarqand, 2023. B. 470-473.

7. Tojiyeva Z.N. O‘zbekiston Respublikasida demografik jarayonlar va ularning hududiy xususiyatlari. – g.f.d. diss – T.: O‘zMU, 2017. – 206 b.
8. Sherxolov O.I. Navoiy viloyati aholisi o‘sishi va joylanishining geografik muammolari. Fal.fan. dok. ...diss-T.,2023.-152 b.
9. Sherxolov O.I. Navoiy viloyati aholi soni dinamikasi va joylashuvi // O‘zbekiston geografiya jamiyati X-s‘ezdi materiallari. Toshkent, 6-7 dekabr 2019. – 191-194 b.
10. Sherholov O.I. Future changes in the population of Navoi region. International Conference on Agriculture Sciences, Environment, Urban and Rural Development (Morocco), July 2023.